

Biografie Arnold Sandhaus en Ilse Gappe

Vanaf juli 1938 woonden Arnold en Johanna Sandhaus-Hoffnung op dit adres, Scharn 5 in de gemeente Heer, momenteel de Wethouder van Caldenborghlaan **74**. Bij de annexatie van 1970, toen Heer zich aansloot bij Maastricht werd de straat omgedoopt in de Wethouder van Caldenborghlaan.

Arnold en Johanna woonden hiervoor aan het Oranjeplein 4-a te Maastricht. Tijdens de Duitse bezetting, maar na de 1^e Joodse deportatie op 25 augustus 1942 verhuisde het stel naar de Koning Clovisstraat 57-b te Maastricht. Ze trokken in bij het Joodse gezin Piller-Polak, van waaruit ze uiteindelijk onderdoken bij Derk van Assen aan de Cannerweg.

Ilse Gappe het nichtje van Johanna werd op 25 augustus 1942 gedeporteerd vanuit hun woning Scharn 5 te Heer naar Westerbork. Arnold en Johanna trokken hierna voor korte tijd in bij de gezinnen van Hugo Wolf en David Piller.

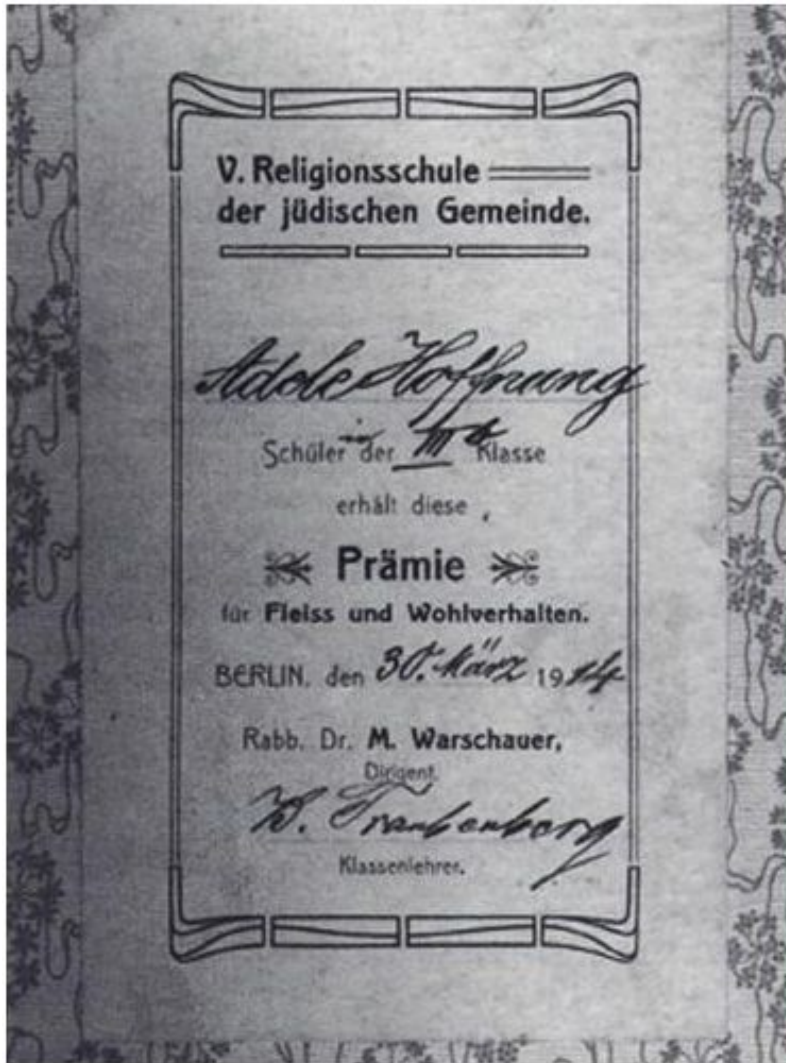
Arnold Sandhaus was medeoprichter en directeur van de dameshoedenfabriek KoSa N.V., vlak voor en in de Duitse bezetting gevestigd in een aantal ruimten in het Joodse Hotel Wilhelmina aan de Wilhelminasingel 88-90 te Maastricht.

De in Polen geboren koopman Arnold huwde in Berlijn met de Berlijnse Johanna Hoffnung. Arnold en Johanna lieten in het begin van de dertiger jaren Berlijn achter zich en vestigden zich in Maastricht.

Johanna haar ouders kregen vier dochters en een van Johanna haar zusters, de een jaar jongere Adele Hoffnung was een begaafde

leerlinge. Zij kreeg op 13 maart 1914 als geschenk uit handen van de Rabbi Dr. Malwin Warschauer en haar klasse leraar Traubenberg het boek "Saronsrosen". Het boek handelde over "Erzählungen und Gedichte für die reifere Jüdische Jugend".

Adele, boekverkoopster trouwde met de koopman Max Gappe en zij kregen twee dochters Ilse en Ruth die beiden in het Joodse ziekenhuis in Breslau werden

geboren. Ze vestigden zich in Schweidnitz in Silezië. Ilse en Ruth gingen daarnaar school.

Tijdens de "Reichsprogromnacht" of "Reichskristallnacht" op 10 november 1938 werd Max Gappe door de SA gearresteerd en kwam terecht in het concentratiekamp Buchenwald. Hij werd in begin 1939 vrijgelaten en vestigde zich in Breslau bij zijn vrouw. Tijdens de gevangenschap van Max besloot en stuurde Adele haar twee dochters Ilse en Ruth naar haar een jaar oudere zuster Johanna Sandhaus-Hoffnung in Heer. Na zijn vrijlating ging Max Gappe naar Shanghai om te kijken of hij daar binnen de Joodse gemeenschap zijn gezin kon laten overkomen. Het

begin van de Tweede Wereldoorlog gooide roet in het eten. Max bleef tot het einde van de oorlog in Shanghai en na terugkeer kreeg hij het gruwelijke nieuws dat zijn gezin was vermoord. Hij keerde Duitsland de rug toe en vestigde zich in Israël.

Eind 1938 begin 1939 kwamen de beide nichtjes van Johanna Sandhaus-Hoffnung naar Heer, waar zij verder door tante Johanna en onkel Arnold werden opgevangen.

Juni 1933 kregen Arnold Sandhaus en Kurt Kochman toestemming van de Gemeente Maastricht om in de voormalige lagere school, de latere schippersschool aan de Lage Kanaaldijk 75-76 in de woonwijk St. Pieter een dameshoedenfabriek te vestigen genaamd N.V. KoSa. De huurprijs was FL.720, = per jaar gedurende drie jaar, met de optie tot koop in 1935 voor FL.10.000, =. In de fabriek was plaats voor dertig arbeidsters, met een mogelijke uitbreiding naar honderd arbeidsters. Voorwaar een middelgroot bedrijf en de bedrijfsnaam KoSa een samenstelling van de achternamen van de eigenaars Kochmann en Sandhaus.

De 20 jaar oudere in Polen geboren Kurt Kochmann woonde sinds zijn vlucht uit Duitsland in 1933 aan de Mergelweg 129 te Maastricht. Hij overleed op 22 april 1944 in zijn onderduikadres te Arnhem, de plaats waar hij ook werd begraven.

In 1937 was de dameshoedenfabriek N.V. KoSa gevestigd aan de Wilhelminasingel 88-90 te Maastricht in een gedeelte van het toenmalige Joodse Hotel Wilhelmina.

Jef Franssen, zoon van de overleden hoofdagent van politie deed de mensheid geloven dat hij de redder was van Arnold Sandhaus. Volgens Franssen moest hij regelmatig cadeaus in opdracht van Arnold aan de SD-er Schneider geven om,

'[...] zodoende de positie van Sandhaus te kunnen blijven handhaven.'

Hij deed zijn verhoorders na de Duitse bezetting geloven dat zijn smokkelreisjes naar de hoedenfabrieken van Claassens en Hautain te Verviers op verzoek waren van Arnold Sandhaus, dit om de SD ter wille te zijn met herenhoeden.

Hij werd door meerdere Maastrichtenaren beschuldigd van samenwerking met de SD voor eigen gewin en verraad van Maastrichtenaren die Joodse burgers de grens over hielpen. Op het eind van de oorlog was Franssen een rijk man.

Jef Franssen maakte het na de Duitse bezetting erg bont, hij loog over zijn aandeel tijdens de Duitse bezetting.

Na het terugtrekken van Arnold uit de fabriek aan de Lage Kanaaldijk 75-76 werd het in 1938 de hoedenvoeringfabriek Cekoma en later werd het *'Pilima'*.

In het Hotel Wilhelmina aan de Wilhelminasingel 88-90 te Maastricht was voor de hoedenfabriek N.V. KoSa van Arnold en Kurt enkele ruimten ingericht en verhuurd. Het betroffen een grote en een kleinere ruimte, twee kamers en suite, een achterkamer en toilet. Dit bleef zo tot aan de opheffing door de Duitse autoriteiten in begin 1942.

Op 10 mei 1940 capituleerde Maastricht voor de Duitse Wehrmacht en een ruim vier jaar durende bezetting brak aan. Het bedrijf van Arnold en Kurt bleef normaal door produceren. In december 1941 spendeerden het bedrijf nog 100 gulden aan een inzamelingsactie voor de slachtoffers van het grote bombardement van november 1941 op Blauw Dorp. Maar daarna verslechterde het snel. De dameshoeden firma Gebr. Creemers Frères aan het Volksplein 32-34 nam na de gedwongen liquidatie van de dameshoedenfabriek van Arnold en Kurt, een groot gedeelte van de handelsvoorraad over. De gehuurde ruimten in het hotel Wilhelmina werden gesloten.

Het personeel en de eigenaar Arnold werden ondergebracht bij de Gebr. Creemers Frères, dit allemaal met toestemming van de Duitse bezetter, waarbij Jef Franssen zich opwierp als de reddende engel. Kurt Kochmann zag de bui hangen en dook in Arnhem onder waar hij tijdens de bezetting een natuurlijke dood stierf en daar werd begraven.

Ilse en Ruth Gappe

In het voorjaar van 1941 moesten alle Duitse Joodse kinderen in Nederland jonger dan 15 jaar terugkeren naar hun ouders of verwanten in Duitsland. Ruth Gappe toen 12 jaar werd gescheiden van haar 17-jarige zus Ilse en keerde terug naar haar moeder in Berlijn.

Op 14 november 1941 werden Ruth en haar moeder Adele samen met ongeveer duizend andere Berlijnse Joden gedeporteerd naar het ghetto in de Wit-Russische hoofdstad Minsk. Hier arriveerden ze vier dagen later op 18 november 1941. In Minsk werden zij vermoord, een juiste datum is niet bekend.

Ruth keerde terug op het moment dat Gubbels Berlijn Joden vrij maakte in navolging van Wenen.

Ilse Gappe bleef alleen achter bij haar oom en tante in Heer tot aan de 1^e deportatie op 25 augustus 1942.

Op maandag 24 augustus 1942 kreeg de gemeentelijk veldwachter van de Gemeente Heer twaalf oproepingen uitgereikt in het Hoofdbureau van Politie aan het Vrijthof te Maastricht. Hij tekende

voor ontvangst van de enveloppen. Ilse Gappe was een van de twaalf Joodse burgers, die op deze maandag 24 augustus 1942 een oproeping kreeg uitgereikt om de volgende dag op dinsdag 25 augustus 1942 naar Westerbork te gaan. Alle twaalf Joden werden op 25 augustus 1942 door de politie uit de Gemeente Heer overgedragen aan de SD in het deportatiecentrum aan de Professor Pieter Willemsstraat te Maastricht. Het is niet bekend of de Joden uit de gemeente Heer als geheel werden overgedragen of dat zij zich individueel hadden gemeld, zoals in Maastricht.

Ilse Gappe vertrok op vrijdag 28 augustus 1942 met de trein vanuit Westerbork naar het Duitse concentratiekamp Auschwitz samen met 607 andere Joden waar zij direct na aankomst op 31 augustus 1942 werd vermoord. Ilse werd 16 jaar.

We gaan terug naar Arnold en Johanna Sandhaus-Hoffnung

De 'goedheid' van handelsvertegenwoordiger en V-Man voor de SD Jef Franssen kende geen grenzen. Arnold Sandhaus, had hij onder zijn hoede, zoals Franssen steeds verkondigde. Dit gezegde hoorde je regelmatig na de oorlog. De "gereddenen" en medeplichtigen konden Franssen niet tegenspreken, ze keerden niet meer terug uit de concentratiekampen of waren gevlucht zoals de SD-er Schneider. De "Franssen's", ze kwamen er makkelijk vanaf.

Arnold en Johanna werden volgens Franssen door zijn contacten met de SD-er Schneider niet gedeporteerd. In zijn naoorlogse verklaring voor de Politieke Recherche Afdeling Maastricht sloeg zijn laatste opmerking alles,

'[...] Ik wil hierbij nog uitdrukkelijk opmerken dat Sandhaus reeds bij den aanvang der jodenarrestaties zoude zijn aangehouden indien ik in dezen niet de tusschenkomst van Schneider (SD-er) had ingeroepen.'

Jef Franssen werd na de oorlog beschuldigd van o.a. verraad van: Twee onderduikers, grenspasseur van Joodse gezin Levie, bewaarder van het Joodse gezin Zilvermit en een winkelier.

In mei 1943 doken Arnold en Johanna tijdelijk onder bij de gereformeerde verzetsman Derk van Assen en zijn vrouw Berendje Grolleman aan de Cannerweg 124-a.

Derk en zijn vrouw Berendje kregen na de oorlog postuum de Yad Vashem onderscheiding voor de hulp aan Joden tijdens de Duitse bezetting. Voor hun woning ligt voor Derk en Berendje een struikelsteen.

Maar aan alles kwam een einde. Op een zonnige zaterdagmiddag 24 juli 1943 om 14.30 uur verschenen na infiltratie en verraad, twee Haagse SD-rechercheurs en twee brigadier-rechercheurs van de Gruppe V van de Gestapo (SD) uit Den Haag, bij de woning van Derk van Assen.

Zij arresteerden Derk en zijn vrouw, op grond van: *'[...] strafbare feiten met distributiebonnen.'*

Bij binnenkomst in de woning van Derk van Assen gingen de Gestapo-agenten met uitzondering van de Haagse rechercheur Janssen naar de 1^e verdieping. Derk van Assen wilde zich namelijk omkleden.

Op dat moment zaten Arnold en Johanna op een bankje in de tuin achter de woning te genieten van de zon. Arnold las een boek en Johanna breide een kledingstuk. Zij waren zich ervan niet bewust dat de Gestapo in de woning was, zij dachten dat Derk van Assen bezoek had gekregen, iets dat vaker voorkwam. Plots werd aan de woning aangebeld en de Maastrichtse verzetsman en latere kunstschilder Joseph van Hontem meldde zich. Hij moest namelijk voor Derk van Assen die dag en tijdstip Arnold en Johanna naar een ander en definitief onderduikadres brengen. De rechercheur maakte zich bekend, arresteerde Van Hontem en liet hem binnen en plaatste nemen in de woonkamer.

Na enkele ogenblikken zag de rechercheur Janssen, Arnold en Johanna in de tuin zitten. Zij waren zich nog steeds van geen kwaad bewust. De rechercheur liep de tuin in en vroeg de persoonsbewijzen van Arnold en Johanna. De

persoonsbewijzen hadden zij niet bij zich, waarna Arnold en Johanna het op een lopen zette, richting de tuinpoort. Johanna struikelde en viel op de grond. De

Rechercheur Janssen werd met de verklaring van Johanna en Van Hontem geconfronteerd en gaf aan dat hij geen kwaad wilde doen. Het is onbegrijpelijk dat de "goede" Janssen zowel de verzetsman Van Hontem als Arnold en Johanna niet de gelegenheid had gegeven te vluchten. Hij kwam er mee weg en bleef na de oorlog op zijn post bij de politie 's-Gravenhage.

rechercheur trok zijn pistool en schreeuwde dat Arnold moest stilstaan en terugkomen, anders zou hij Arnold doodschieten. Arnold staakte zijn vlucht en keerde op zijn schreden terug. In de tussentijd gaf Arnold wel Joseph van Hontem de mogelijkheid om te vluchten, hetgeen Van Hontem deed. Van Hontem waarschuwde daarna direct de andere leden van de verzetsgroep.

Arnold en Johanna werden door de SD-ers gearresteerd en door twee opgetrommelde Maastrichtse politieagenten overgebracht naar het Hoofdbureau van Politie aan het Vrijthof en ingesloten.

De majoor van politie A.J.J. van 't Hof declareerde, nadat het Joodse echtpaar was overgebracht naar Westerbork, bij de NSB-burgemeester Peeters van Maastricht de kosten van hun verblijf in de politiecel:

'[...] twee overnachtingen à Fl.0,40 per persoon en daarbij vier broodmaaltijden met koffie en twee porties middageten. De burgemeester kon deze kosten op zijn beurt verhalen bij het Departement van Justitie.'

Op maandag 26 juli 1943 werden Arnold en Johanna overgebracht naar het doorgangskamp Westerbork. **Nader onderzoek nog naar zijn verblijf in het "Oranjehotel" in Scheveningen. Arnold zou hier twee maanden hebben vastgezeten van eind 1943 tot begin 1944, de gronden van zijn arrestatie waren illegaal werk, wapenbezit enz.**

Een mogelijke verklaring is dat Arnold door zijn onderduik bij Derk van Assen als lid van de verzetsgroep werd aangezien, in de woning werd namelijk een pistool met munitie gevonden en inbeslaggenomen door de SD. Het hele onderzoek werd overgeheveld naar de SD te 's-Gravenhage.

Vanuit Westerbork werd Arnold pas op vrijdag 3 maart 1944 met 732 andere Joden overgebracht naar het Duitse concentratiekamp Auschwitz. Na enkele omzwervingen kwam hij uiteindelijk in het werkkamp Ebensee terecht. Het concentratiekamp Ebensee was een "Aussenlager" van het concentratiekamp Mauthausen in Oostenrijk. De kampbewoners werkten in de nabijgelegen berg in lange tunnels aan het vervaardigen van de V-2. De levensomstandigheden in het kamp waren erbarmelijk. De kampbewoners liepen zomer en winter op blote voeten en werkten 12 uur per dag zeven dagen per week.

Een jaar later op 3 maart 1945 werd Arnold in Ebensee vermoord. Hij werd 44 jaar.

Johanna overleefde het concentratiekamp in Neustadt-Glewe een buitenkamp van het concentratiekamp Ravensbrück. Johanna kwam op 29 juni 1945 weer

naar Maastricht en ging wonen aan de Aylvalaan 16 te Maastricht. Zij werd in 1951 genaturaliseerd tot Nederlandse en emigreerde op 23 december 1952 naar de Verenigde Staten van Amerika. Daar huwde zij met Werner Hermann en overleed op 15 mei 1973 te San Mateo County (USA).